

ARANY JÁNOS ÁLDÁSÁVAL . . .

EMLÉKEZÉS BÁNÓCZI JÓZSEFRE

A múlt század hetvenes éveinek legelején, két bölcsészhallgató kopogtatott be megilletődött tisztelettel az immár beteg Arany Jánoshoz. A mesterrel illő módon közölték: néhány külföldi egyetemen kívánják folytatni tanulmányaikat, hogy „a filozófia aranygyapját meghódítsák nemzetünk számára”. Ennek sikeréhez kérték a haza legnagyobb élő géniuszának áldását. A négy esztendő tanulmányútra (Bécs, Lipcse, Göttinga, Párizs, London) indult ifjak egyike Alexander Bernát, a másik Bánóczi József volt. Az utóbbi a Veszprém megyei Szentgál községben, 1849-ben született és ötvenegy évvel ezelőtt, 1926 november 20-án, hetvenhét éves korában halt meg mint a Magyar Tudományos Akadémia tagja, a budapesti tudományegyetem magántanára, az Országos Izraelita Tanítóképző Intézet igazgatója. Elhunytának félévszázados évfordulója alkalmul szolgál arra, hogy tanítványi kegyelettel megemlékezzem kultúránkat gazdagító főbb alkotásairól.

Napjainkban már kevesen tudják, hogy a hazai újkantiánizmust képviselő Bánóczi alapította és szerkesztette, testvéri barátjával, a nagynevű Alexander Bernáttal együtt, a valóban korszakos jelentőségű *Filozófiai Írók Tára* kiadványsorozatát. E tudománytörténeti jelentőségű vállalkozás során, azaz 1881-től 1919-ig, az európai bölcsélet klasszikusainak huszonnégy művét szólaltatták meg magyarul. Ezek egyikét, Schopenhauer válogatott tanulmányait közvetlenül Bánóczi fordította. Kettejük együttműködésének legkimagaslóbb teljesítménye Kant *Tiszta ész kritikájának*, „a legújabbkori filozófia egyik bibliájának” átültetése. A hatalmas feladat megoldásához új műszavakat, már-már magyar filozófiai műnyelvet kellett teremteniük, amelyek közül nem egy mindmáig használatos. Bánóczitól származik például a *Ding an sich* fogalom magyar megfelelője, a „magánvaló” kifejezés. A munkatársi gárda kiszemelése, fordításaik nyelvi, stiláris gondozása, túlnyomórészt reá hárult. Életművének egyébként is fontos alkatrésze a szerkesztés, s e működésével — úgy lehet — a bölcsellettörténeti irodalom Osvátjának tekinthető. Hetvenedik születésnapján (1919. júl. 4.) méltán köszöntötte őt a Közoktatási Népbiztosság levele ezzel az ünnepi megállapítással: „. . . hódolattal övezzük a tudóst, aki nevét a filozófia történetébe alapvető munkálkodásával mélyen bevészte”.

A nyelvtudomány területén szintén maradandót alkotott. Gyulai Pál több ízben sürgette, hogy Révai Miklósnak (1750–1807), nyelvújításunk vezéregyéniségének tevékenységét szakszerűen értékelő monográfia örökítse meg. Szarvas Gábor, a Magyar Nyelvőr főszerkesztő-

je buzdítására a húszegynéhány esztendőös Bánóczi vállalta ezt a feladatot. A pályadíjjal jutalmazott több mint négyszáz oldalas mű 1879-ben jelent meg. Nyelvművelői buzgalmát bizonyítja, hogy a Magyar Nyelvőrben, 1878-tól 1882-ig huszonöt közleménnyel szerepelt.

Az irodalomtörténetről Bánóczinak legkiemelkedőbb műve a kétkötetes *Kisfaludy Károly és munkái* című életrajz. Beöthy Zsolt szerint ez a könyv „irodalomtörténetírásunk dísze”, és Toldy Ferenc *Kazinczyja*, Gyulai *Vörösmartyja* és Mikszáth *Jókaija* között jelölhető ki a helye. Okfejtése most is meggyőzően friss, eleven, és stílusát, mértéktartóan bölcs érvelését „művészien könnyed báj” hatja át. Kisfaludy Károly tüzetes megismerése manapság sem lehetséges Bánóczi útmutatása nélkül.

Akadémiai székfoglalója a magyar romanticizmus jegyeinck, a nyugat- és kelet-európai romantika egyezésénck és különbözősének meghatározása. Egyik érdekes gondolata, hogy Széchenyi Istvánt is romantikus alkatúnak minősíti és a misztikus Novalisszal, a meghasonlott Kleisttel rokonítja. Rubinyi Mózes megállapítása szerint Bánóczi az első egyike, aki Taine műelméletét irodalomtörténetírásunkban alkalmazta.

Önálló könyveinek száma mennyiségre nem nagy. De ha hozzávesszük apróbb kritikai írásait, irodalmi arcképvázlatait (Zrínyi, Mikes, Berzsenyi, Csokonai, Eötvös, Arany, Petőfi), s egyre sokirányúbb szerkesztői, szervezői tevékenységét, akkor vasszorgalmú életre következtethetünk. Nem maradhat említetlenül a honi gyermekvédelem érdekében végzett munkássága. A Fehér Kereszt gyermekkórház egyik létrehozója és istápolója volt. Szemlélete kétségkívül a 19. századi liberalizmusban gyökerezik. Ennek szellemében volt haladó gondolkodású. Egy akadémiai pályatétel kapcsán — minden ellenkezést elhárítva — ő küzdötte ki mint a bírálóbizottság tagja, a még ifjú Jászi Oszkár *Művészet és erkölcs* című munkájának megjutalmazását. Bánóczi érdeme az első olyan poétikai tankönyv (1909), amely Adyt elismerően mutatja be a közepiskolai tanulóknak. Az sem véletlen, hogy fia, László, az egykori Thália Társaság alapítója már a munkásmozgalom ügyéhez csatlakozott. Bánóczi, mint annyi más kortársa — Vámbéry, Munkácsi, Kunos stb. — szerelmes volt a magyarságba, amely a sok évszázados katasztrofáltság után a hazaelmény melegével ajándékozta meg őket és apáik közösségét.

Külön fejezetet igényelne a legendás híró pedagógus arclénekek megrajzolása. Szemere Samu tanulmánya Bánóczi egyéniségének legfőbb tulajdonságát azzal határozta meg, hogy Nagy *Tanító* volt, „akire emlékezve magunk is nemesebbekké leszünk s megerősödünk az emberbe vetett hitünkben”. Vallom: ez jellemezte hajlott korában is. Híven a Szalontai Szent Öreg áldásához.

VIHAR BÉLA